

Kenniseconomie: 50% een ho-diploma?

Wat is er mis gegaan in het hbo, vroeg NRC-redacteur Bart Funnekotter zich onlangs af. Hij noemde drie ontwikkelingen: (I) schaalvergroting van de hogescholen als organisaties, (II) invoering van competentiegericht opleiden, samen met elementen van Het Nieuwe Leren, en (III) onstuimige groei van de studentenaantallen.¹ Die derde ontwikkeling interesseert me. Sedert de jaren 1950 streefde men naar externe democratisering van het algemeen-voortgezet en hoger onderwijs: gelijke onderwijskansen voor iedereen. Maar in het HogerOnderwijsPlan 2004 werd daaraan een nieuw beleidsdoel toegevoegd. Men wil dat in 2020 minimaal 50% van de beroepsbevolking in de leeftijdsklasse van 25 tot 44 jaar een ho-diploma bezit.² Deze beleidslijn betekent tevens dat zo'n 50% van de uitstroom van het secundair onderwijs, al dan niet via het mbo, met succes een hbo- of wo-opleiding zou moeten doorlopen.

In het algemeen kun je verwachten dat je een hoger inkomen toucheert naarmate je een hoger opleidingsniveau bereikt hebt. Als de helft van de beroepsbevolking een ho-diploma op zak heeft, dan ben je een loser als je niet meer dan een havo-, vwo- of mbo-diploma gehaald hebt: je moet vrezen dat je in de onderste helft van de inkomensladder zal blijven steken. De nieuwe beleidslijn leidt dus tot een maatschappelijke depreciatie van de mbo-diploma's. Je bent een dief van je eigen portemonnee als je niet doorstroomt naar het hbo. En zo komt het, aldus Funnekotter, dat het hbo gebukt gaat onder een onstuimige groei van de studentenaantallen.

1. Waarop is dat beleidsdoel - 50% een ho-diploma - gebaseerd?

In 2006 werden door staatssecretaris Mark Rutte (in het kabinet-Balkenende II) de volgende argumenten genoemd:¹

- voldoende aanbod van kenniswerkers is gunstig voor de *arbeidsproductiviteit* (bekwaamheid tot het verrichten van gecompliceerder werkzaamheden) en voor het *innovatievermogen* van de economie (bekwaamheid tot het opnemen, verspreiden en ontwikkelen van nieuwe technologieën) en dat is dus een absolute voorwaarde voor een *succesvolle, internationaal concurrerende samenleving*;
- een hoger aandeel hogeropgeleiden in de beroepsbevolking is gunstig voor de *economische groei*;
- voorkomen moet worden dat er op de arbeidsmarkt *tekorten aan hogeropgeleiden* ontstaan, want die kunnen een rem vormen op de optimalisering van de bedrijfsvoering en de ontwikkeling van de Nederlandse kenniseconomie; [dus ook: schaarste aan hogeropgeleiden verhoogt hun marktwaarde en daarmee de looneisen en -kosten; en dat verslechtert het concurrentievermogen van en het vestigingsklimaat voor bedrijven];
- verhoging van het percentage hogeropgeleiden heeft *maatschappelijke baten*: ze zijn gezonder en vertonen meer maatschappelijke participatie (verenigingsleven, deelname aan het democratisch proces, hogere cultuurdeelname); [dus ook: een hoger opleidingsniveau van de gemiddelde consument bevordert de afzet van goederen en diensten];
- verhoging van het percentage hogeropgeleiden verlaagt *maatschappelijke kosten*: ze maken minder gebruik van zorgvoorzieningen [en vertonen minder ziekteverzuim], ze maken minder gebruik van uitkeringen, en ze begaan minder vaak zwaardere delicten; [dus ook: minder opwaartse druk op het overheidsbudget en op de belastingen].

Overigens erkende de toenmalige staatssecretaris dat de definitie van 'hogeropgeleiden' tamelijk arbitrair is. Hij definieerde hen als gediplomeerden van het wo en hbo (inclusief associate degree), terwijl in sommige andere landen ook de gediplomeerden van de middenkaderopleidingen (mbo-4) en specialistenopleidingen (mbo-plus) tot de hogeropgeleiden gerekend worden. Waarom behoren bijvoorbeeld verpleegkundigen of apothekersassistenten niet tot de kennisintensieve beroepen? In Vlaanderen wordt momenteel hard gewerkt aan een nieuwe onderwijssector, HBO5, die wel tot het post-secundair of tertiair maar niet tot het *hoger* onderwijs gerekend wordt.³ Begin dit jaar heeft het Nederlandse OCW-ministerie plannen aangekondigd om de cursusduur van de mbo-4 opleidingen te verkorten naar drie jaar.⁴ Wordt in Nederland eveneens een HBO5-traject ingevoegd of wil men deze studenten stimuleren rechtstreeks door te stromen naar de tweejarige Associate Degree in het hbo?

2. Wat zijn de gevolgen voor hbo-gediplomeerden?

In het algemeen komt het erop neer dat de spoeling voor ho-gediplomeerden dunner wordt. Wie vroeger met vier jaar mulo en één jaar Schoevers kon volstaan om een redelijk betaalde secretaressebaan te bemachtigen, zal nu eerst een hbo-diploma moeten behalen. Anders gezegd: de opbrengst van een hbo-diploma wordt verhoudingsgewijs steeds lager, zowel qua beroepsstatus als qua inkomen. Je loopt een groot risico op overkwalificatie in verhouding tot de functie-eisen: je wordt óndervraagd. Maar het voor-

deel voor de werkgevers is dat ze veel value voor weinig money krijgen en dat ze hun vacatures voor hogeropgeleiden gemakkelijker kunnen vervullen.

3. Wat zijn de gevolgen voor de arbeidsparticipatie?

Naarmate een groter percentage van de beroepsbevolking zich gedrongen voelt om hun studieloopbaan te verlengen (teneinde een ho-diploma te behalen), komen jongeren gemiddeld later beschikbaar voor de arbeidsmarkt. Het ziet ernaar uit dat men dit wil opvangen door het studietempo in het hoger onderwijs op te voeren, de arbeidsdeelname van vrouwen te bevorderen en de pensioengerechtigde leeftijd te verhogen.

Een ander mechanisme om de arbeidsparticipatie te reguleren is de invoering van de *sociale dienstplicht*: verplichte tewerkstelling v er beneden het minimumloon. Aanzetten daartoe zijn de werkleerplicht voor werkloze jongeren en de maatschappelijke stage voor leerlingen in het voortgezet onderwijs. Als er in bepaalde sectoren een tekort aan laaggeschoolde krachten ontstaat, kan dat door maatregelen in de sfeer van de sociale dienstplicht worden opgevuld (bijvoorbeeld in de zorgsector of in de tuinbouw).

4. Wat zijn de gevolgen voor mbo-gediplomeerden?

De verhoging van het percentage ho-gediplomeerden in de beroepsbevolking: wat zijn daarvan de gevolgen voor diegenen die intellectueel iets minder in hun mars hebben en die de onderwijsladder niet hoger kunnen opklimmen dan tot de niveaus 1, 2 of 3 van het mbo?

- in hoeverre worden zij op de arbeidsmarkt verdrongen door (overgekwalificeerde) hbo-gediplomeerden?
- of worden zij verdrongen door arbeidsmigranten die intellectueel méér in hun mars hebben maar die genoeg nemen met laaggeschoolde functies?
- of in hoeverre zijn zij gedoemd te verzinken in een werkloze onderklasse?
- of houden zij het hoofd boven water doordat zij bereid en in staat zijn om de blue-collarfuncties te vervullen die de white-collar hbo-gediplomeerden beneden hun waardigheid achten?

In het huidige gelijkheidsbeleid worden zij weggezet als losers. Hun is de kans geboden op te klimmen naar een diploma op hbo-niveau, maar ze hebben die kans niet weten te grijpen en zij moeten dus genoeg nemen met een onzekere positie op de onderste helft van de maatschappelijke ladder. In het onderwijs dreigen zij hun zelfvertrouwen en motivatie te verliezen omdat daar vooral beroep wordt gedaan op intellectuele kwaliteiten die zij in mindere mate bezitten. Hun talenten worden miskend, want de enige talenten die in het onderwijs tellen, betreffen de potentie om door te stromen naar het hbo. Ik weet het: dit is (vooralnog) een gechargeerde voorstelling van zaken, maar misschien zit er een kern van waarheid in.

De vraagstelling wordt dan: hoe ontwerpen we in het vmbo en mbo een beroeps- en kadergerichte leerweg voor leerlingen die het niet verder zullen schoppen dan een diploma op het mbo-niveau 1, 2 of 3? Wat zijn de basiskwaliteiten en -competenties die zij tot ontwikkeling moeten brengen opdat zij hun plaats kunnen verwerven en behouden op een arbeidsmarkt die gedomineerd dreigt te worden door kenniswerkers van hbo-niveau en door buitenlandse arbeidsmigranten?

Deze vraag is gemakkelijker gesteld dan beantwoord. Moet je denken aan vakmanschap? beheersing van de Nederlandse taal? sociale weerbaarheid? praktijkgerichtheid? inventiviteit? bekwaamheid in praktisch probleemoplossen? fysieke fitheid en sportiviteit? Of misschien ook zelfvertrouwen en zelfrespect? Dat krijg je niet vanzelf, zolang je als een maatschappelijk loser beschouwd wordt. Dus een bijkomende vraagstelling wordt: hoe kweken we maatschappelijk vertrouwen in, respect voor, en solidariteit met de autochtone en allochtone leden van de werkende klasse die géén hbo-diploma op zak hebben?

Wes Holleman

weblog onderwijs 4-7-2011

<http://www.onderwijsethiek.nl>

¹ (I) *En ze bleven maar fuseren* (NRC 21/6/2011); (II) *Hoe het hbo de vakdocent verjoeg* (NRC 22/6/2011); en (III) *Iedereen moet naar de hogeschool* (NRC 23/6/2011).

² *Beleidsreactie* d.d. 23/6/2006 (<https://zoek.officielebekendmakingen.nl/dossier/29410/kst-29410-41>) op het Advies van de Onderwijsraad d.d. december 2005 *De helft van Nederland hoogopgeleid*. URL: http://www.onderwijsraad.nl/upload/publicaties/341/documenten/de_helft_van_nederland_hoogopgeleid.pdf.

³ Het cijfer 5 verwijst niet naar de cursusduur maar naar de positie in de Europese classificatie van opleidingen; zie <http://www.ond.vlaanderen.be/nieuws/2009/0130-HBO-pers.htm> (30/1/2009); en http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/eurybase/eurybase_full_reports/BN_NL.pdf (p.248 e.v.).

⁴ <http://www.onderwijsethiek.nl/?p=2444>.